

РОЗДІЛ II. Проблеми синтезу мистецтв в українській літературі

УДК 821.161.2(477.82).09

Майя Хмелюк
(м. Луцьк)

НЕЗАБУТНІ «ЗАБУТІ СЛОВА»: ПРО ЗНАЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ О. РИСАКА

Проаналізовано витoki, місце та значення наукових праць Олександра Рисака в сучасному літературознавстві.

Ключові слова: літературознавство, лесезнавство, наукові дослідження, актуальність, синтез мистецтв.

Хмелюк М. Незабываемые «Забытые слова»: о значении литературоведческих исследований А. Рысака. Анализируются истоки, место и значение научных трудов Александра Рысака в современном литературоведении.

Ключевые слова: литературоведение, лесеведение, научные исследования, актуальность, синтез искусств.

Hmelyuk M. Unforgotten «Forgoted Words»: on Study of Literature Study Significance of Olexander Rysak. Sources, a place and significance of O. Rysak's research work are analyzed in the study of contemporary literature.

Key words: literature study, research investigations, art synthesis, urgency, investigation of Lesya Ukrainka's heritage.

Справжнє значення постаті О. Рисака-літературознавця в сьогоднішній гуманітаристиці вивчається. Серед перших дослідників наукових праць пана професора його учні – Л. Пастух, М. Мартинюк, І. Ольшевський, літературознавці В. Качкан і Н. Сташенко, дочка О. Маланій і дружина В. Рисак. Його науковий доробок викликає різні враження, суперечливі погляди. Звісно, щодо книг, з автором яких знайомий особисто, не обходиться без нот суб'єктивності.

Наукові монографії класу М. Жулинського, О. Забужко, Я. Поліщука впливають із багатовікового стовбура світової книжної культури. О. Рисак проживав у древньому Луцьку, працював у Луцькому державному педагогічному інституті імені Лесі Українки. Наукове мислення О. Рисака, його кращі творчі плани, наміри, ідеї пов'язані з творчістю мислительки-письменниці кінця ХІХ – початку ХХ ст. Лесі

Українки, із духовною та мистецькою атмосферою найближчого оточення, де завжди цінували масштаб геніальної особистості.

Є в Лесі Українки вірш «Забуті слова», датований 9. 7. 1900 роком. Він навіяний образом «найлюбішої родички», молоді тітки Єлі – Олександри Антонівни Косач-Шимановської. Це своєрідна мелодія пам'яті, яка «не може заніміти», про дорогі серцю ідеали. Тьотя оповідала малій небозі «про волю золоту», про якихось «замучених братів» і навчала плести вінки. Самі слова забулися, бо не в них справа, а в набагато важливішому – у їх «барві» й «мелодії». На правах Деміурга для ліричної героїні виступає жіноче божество. Деміургом-творцем наукової думки літературознавця О. Рисака послугувала творчість Лесі Українки, яку він вивчав упродовж усієї своєї діяльності. Його пам'ять цупко й надійно зафіксувала те, що стосувалось епохи Лесі Українки. Ми не можемо відтворити змісту всіх лекцій, промов О. Рисака, у пам'яті залишилася лише натхненність, із якою він промовляв, аналізу можна піддати лише друковані літературознавчі праці, їх резонанс у наукових колах.

Саме мотив поезії «Забуті слова» став вихідною точкою монографії О. Рисака «Мелодії і барви слова: Проблеми синтезу мистецтв в українській літературі к. ХІХ – поч. ХХ ст.», яка вийшла 1996 р. у видавництві «Надстир'я» м. Луцька. Автор названої монографії знайшов аргументи, які засвідчили, що синтез як вільне вибирання та вбирання в себе досягнення інших художніх здобутків забезпечує культурну тяглість, провокує майбутні дослідження мистецьких феноменів. Учений уважав, що музичні та малярські образи в літературі створюють «якусь особливу, специфічну атмосферу, відповідний контекст, у якому розкривається історія життя ліричного персонажа, найрізноманітніші вияви його сутності» [8, 88].

Поштовхом до опрацювання літератури крізь призму синтезу мистецтв можна вважати ті враження, які виніс О. Рисак 1985 р. від перегляду драми-феєрії «Лісова пісня» в постановці Львівського українського драматичного театру імені М. Заньковецької. Відгук «Знову неповторна «Пісня», надрукованій в обласній газеті «Молодий ленінець», виражав емоційні переживання, авторські інтерпретаційні можливості різних видів мистецтв [6]. Відтоді в наукових статтях, у виступах, у лекційних курсах О. Рисак «розвертав» текст найближчою до себе стороною і вичитував із нього те, що було ближче до серця.

Ще однією важливою та впливовою подією в житті Луцька став Міжнародний симпозіум до 120-річчя від дня народження Лесі Українки, «мелодії і барви» зворушили багатьох і позначилися на культурі міста тривалий час. В одному з інтерв'ю О. Рисак відзначав, що того незабутнього 1991 р. виступ Л. Костенко «Геній в умовах заблокованої культури» став «творчим збудником, поштовхом для роздумів» [5, 31]. Чи не завдяки сприятливим чинникам шани Лесі Українки з'явилася 1992 р. у Львові книга О. Рисака «Лесин дивосвіт». Такі події відігравали будівничу роль для становлення наукової особистості, на вибір напрямів дослідження.

Якщо ранні дослідження О. Рисака стосувалися російськомовних перекладів поезії Лесі Українки, то згодом з'явилися статті ширших і більш критичних поглядів, науково ґрунтовних й етично виважених висновків, які відповідали загальнолюдському сумлінню вченого.

Переважно завдяки працям лесезнавчого циклу, бібліографія яких нараховує 100 позицій (працював О. Рисак в умовах навчального процесу), літературознавець із Луцька ввійшов у русло справжньої науки, а його доробок набув ваги для вітчизняного літературознавства, став помітним і суттєвим. Із творами Лесі Українки та рівносильних їй письменниками літературознавець О. Рисак піднімався до висот наукової практики, заявляв про спроможність наукових пошуків, здійснених у провінційному ВНЗ, бути значними. Ще за життя вченого його прізвище ввійшло в бібліографію наукових монографій.

Так, у коло зору дослідниці поетики О. Кобилянської І. Демченко потрапили в плані загального огляду книги О. Рисака «Мелодії і барви слова...» (Луцьк, 1996) та «Найперше – музика у слові: Проблеми синтезу мистецтва в українській літературі кінця ХІХ – поч. ХХ ст.» (Луцьк, 1999).

Науковий співробітник Інституту літератури імені Т. Шевченка НАН України Л. Мірошніченко, працюючи над проблемою художньої обдарованості митця, над рукописами Лесі Українки, убачала трактування синтезу мистецтв у письменниці О. Рисаком спрощеним і поділяла переконання психологів про художню обдарованість людини, що передбачає готовність до різних видів художньої діяльності [2, 112].

Літературознавець Л. Голомб наукові спостереження професора з Луцька вважала цікавими, хоча жодною мірою не поділяла окремих

тез дослідника. Її увагу привертали тільки ті судження з фундаментальної праці «Найперше – музика у слові», які торкалися проблем функціонування музичного принципу в структуруванні ліричних циклів Лесі Українки. Однак певні орієнтири наукової думки О. Рисака наклали відбиток на літературно-критичний дискурс Л. Голомб.

Праці О. Рисака стали вагомим набутком у висвітленні дослідницею Н. Науменко питань мистецької символіки в українській новелі, «уможливили порівняльний розгляд новел, заснованих на поєднанні музичних, художніх і словесних образів, які в контексті оповіді є не лише композиційними чинниками її створення, а й символами того чи іншого різновиду мистецтва, явленого в царині писемної творчості» [4, 19]. Термін «новела злуки мистецтв» уведений Н. Науменко в літературознавчий аналіз завдяки розробкам О. Рисака. Так, дослідниця Н. Науменко креативно сьогодні прочитаний літературознавчий аспект творчості О. Рисака.

Сучасна відома дослідниця творчості Лесі Українки, філософ О. Забужко зверталася до теоретичних концепцій О. Рисака. Її увагу привернуло досягнення вченим найприкметніших рис духовного складу Лесі Українки. Це свідчить про те, що О. Рисак не застряг у лабіринті старих ідеологій, а став прибічником альтернативних поглядів у літературознавстві. Розгорнений аналіз поезії «Забуті слова» О. Забужко здійснила, очевидно, під впливом прочитаних праць О. Рисака [1, 449–450].

До щирої ідеалізації надається науковий стиль останніх літературознавчих розвідок О. Рисака. Учений багато цитував, але не безладно. За рядками достовірної інформації, фактів проглядається піднесено-емоційний тон. Учений шукав секретів літературних синтетичних новотворів. Це йому вдавалося, коли аналізував іпостасі поетової душі за творчістю Б. Лепкого чи О. Олеся. Іноді просто наводив приклади музичної імпресії чи малярських візій. Умів вслухатися і вдивлятися в художній текст. Формував власний дослідницький стиль. Справжня заслуга О. Рисака-вченого полягає в тому, що він умів визначити мистецьку вартість літератури, відкинув шаблонізацію, розробляв теорію компаративістики, розгортав свою школу. Через це О. Рисак заслужено є чільною літературною і науковою постаттю своєї доби.

Прикметною рисою літературознавчої праці О. Рисака є здатність не зупинятися на місці. Він не посилався на себе самого вже надрукованого, як це зазвичай роблять сучасники, зазначаючи (ширше

про це йдеться в моїй статті). Учений в імпульсивному пориві йшов малоходженими стежками. Був відкривачем творчості К. Шишка, популяризував творчість О. Богачука, В. Гея, Й. Струцюка, Р. Бра-туня, І. Чернецького. Уклав бібліографічний покажчик «Літературна карта Волині», перший тираж якого було конфісковано [7].

О. Рисак був очікуваним учасником всесоюзних і всеукраїнських наукових конференцій. У його виступах не було фальшивого пафосу. Як оратор був розкутим, вільним, окрилений сміливими мріями, вірив у вічну ідею. Л. Павленко, якій не раз доводилося слухати колегу по праці, відзначила: «Його мовна палітра – усна й писемна, книжно-літературна та розмовна – без вишуканих, штучних ораторських спецприємів органічно, енергійно, нездевальвовано вводила співрозмовника (і досвідченого вченого, і студента-неофіта) в царину слова» [4; 6].

2004 року надруковано есе письменника-волинянина І. Ольшевського «Леся Українка. Містика імені й долі». Книга присвячена незабутній пам'яті доктора філологічних наук, професора Олександра Опанасовича Рисака. Якщо ще й за життя виходили в місцевій періодиці статті чи вірші-посвяти О. Рисакові, то їх автори давали лише дружні назви своєму побратимові («Інститутський кінь», «Якої ж масті провінційний кінь?» – В. Лазарук, «Холмщак Лесиного краю» – М. Онуфрійчук або ж «знатна людина землі локачинської» чи просто «подвижник»), то І. Ольшевський своєю проникливістю в глибини філології, умінням зосереджуватися на красивому, на базових поняттях шляхетського кодексу беззаперечно ствердив, що О. Рисак, як людина творча, заслужив ім'я. Сьогодні його ім'я розкривається серед імен як люди серед людей, у всій повноті, у всій видимій та невидимій складності.

Отже, літературознавчий напрям, у якому працював О. Рисак, не втратив своєї актуальності, а його праці стали важливим набутком у науковій думці. Ґрунтовність наукових досліджень професора О. Рисака полягає в можливості поновлювати, збагачувати складові елементи сучасних теоретичних розвідок із синтезу мистецтв.

Література

1. Забужко О. Notre dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій / Забужко О. – К. : Факт, 2007. – 638 с. – (Філософія культури).
2. Мірошніченко Л. П. Над рукописами Лесі Українки : нариси з психології творчості та текстології / Мірошніченко Л. – К. : [б. в.], 2001. – 263 с.

3. Науменко Н. В. Символіка як стильова домінанта української новелістики кінця XIX – початку XX ст. / Науменко Н. В. – К. : НУХТ, 2005. – 204 с.
4. Павленко Л. Проблеми культури української мови у творчому доробку Олександра Рисака / Л. Павленко // Волинь філологічна : текст і контекст. Явище синтезу мистецтв в українській літературі : зб. наук. пр. [упоряд. М. Хмелюк, Т. Левчук]. – Луцьк : РВВ «Вежа» ВНУ ім. Лесі Українки, 2008. – Вип. 5. – С.6–8.
5. Рисак О. О. Відповіді на запитання пана Василя Ворона / О. Рисак // Філологічні студії : зб. наук. пр. / [упоряд. В. Зубович]. – Луцьк, 2001. – № 1. – С. 29–33.
6. Рисак О. О. Знову неповторна «Пісня» / О. Рисак // Молодий ленінець. – 1985. – 20 лип.
7. Рисак О. О. Літературна карта Волині : Бібліографічний покажчик / [упоряд. О. Рисак]. – Луцьк : [б. в.], 1988. – 88 с.
8. Рисак О. О. Мелодії і барви слова : Проблеми синтезу мистецтв в українській літературі к. XIX – поч. XX ст. / Рисак О. О. [монографія]. – Луцьк : Надстир'я, 1996. – 98 с.

УДК 82.1.161.2
821.161.2.09

Людмила Златогорська
(м. Луцьк)

ЛЕСЯ УКРАЇНКА В ДОСЛІДЖЕННЯХ ПРОФЕСОРА ОЛЕКСАНДРА РИСАКА

Охарактеризовано етапи наукового зацікавлення творчістю Лесі Українки професором, доктором філологічних наук Олександром Рисаком – від початку до зрілих монографічних досліджень. Запропоновано бібліографію праць О. Рисака про Лесю Українку.

Ключові слова: Леся Українка, видання, матеріали дослідження, монографія, бібліографія.

Златогорская Л. Леся Украинка в исследованиях профессора Александра Рысака. Рассматриваются этапы научной заинтересованности творчеством Леси Украинки профессором, доктором филологических наук Александром Рысаком, – от начала к зрелым монографическим исследованиям. Предлагается библиография трудов О. Рысака о Лесе Украинке.

Ключевые слова: Леся Украинка, издание, материалы исследования, монография, библиография.